

Noach en de ark (1)

Omwille van redding

Voorganger: ds. Jurjen Zeilstra
Regenboogkerk Hilversum

Schriftlezing Oude Testament: Genesis 6, 5-22

Tweede Schriftlezing: Ezechiël 14, 12-23

Schriftlezing Evangelie: Lucas 19, 1-10

Noach bouwt de ark,
Kroniek van Neurenberg, 1493

Inleiding

Het verhaal van Noach, de zondvloed en de ark heeft, letterlijk genomen, een wrange ondertoon, vanwege het besluit van de teleurgestelde schepper om het werk dat zijn eigen handen zo liefdevol hebben gemaakt, te vernietigen. Er zijn mensen die ook de coronacrisis in die zin als een straf van God hebben willen zien. Maar als we de betekenis van deze mythe, want dat is het, tot ons laten doordringen, zien we dat alle aandacht uitgaat naar de man die in Gods ogen genade vindt en die samen met de zijnen creatief aan de slag gaat, omwille van redding voor mens en dier.

Prediking

Gemeente van Christus,

misschien hebben sommigen van jullie de grote spektakelfilm van Darren Aronofsky uit 2014 nog op het netvlies, met Russell Crowe in de rol van Noach.¹ Het bleek dat het best moeilijk is om een enigszins aannemelijk script voor een speelfilm te maken van dit indrukwekkende bijbelse gegeven dat er ooit een moment zou zijn geweest dat God besloot al wat leeft te vernietigen, behalve de mensen en dieren die overleefden in de ark. De regisseur heeft allerlei bijbelse gegevens moeten veranderen om tot een spannend plot te komen. Eén van de meest fascinerende ingrepen vond ik zelf dat Tubal-Kaïn, die van smid tot koning was omgetoverd, zich in deze film als verstekeling in de ark wist te verbergen.² Zo personifieerde hij het kwaad dat onbedoeld meeding aan boord, ondanks de dramatische ingreep van Godswegen met het doel om opnieuw met de schepping te beginnen, om het hele leven, mensen, dieren en planten, als het ware te 're-setten'. En dan kan het in een Hollywoodfilm niet anders dan tot een gevecht van de schurk Tubal-Kaïn met de held Noach komen, in het ruim van de ark.

Maar het werd nog ingewikkelder. Noach zelf ontkomt er in de film ook niet aan dat er kwaad is dat schuilgaat in zijn eigen hart. Hij blijkt voor zijn eigen mensen tijdens de maanden in de ark uit te groeien tot een tiran. Noach wordt op deze manier het voorbeeld van een vaderfiguur die juist in het genadeloze van zijn eigen goede bedoelingen en onverbiddelijke gehoorzaamheid aan God, de baas over anderen gaat spelen en hen gaat kleineren en zo'n effect is wel realistisch. Zoals ik al zei, in deze *fantasy movie* gebeurt er, om het verhaal boeiend te maken en psychologisch diepte te geven, veel wat niet zo in de bijbel staat.³

¹ Paramount Pictures, 2014.

² Vgl. Genesis 4,22.

³ Vgl. [https://nl.wikipedia.org/wiki/Noah_\(2014\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Noah_(2014)).

Toch zal ook aan het eind van het oorspronkelijke bijbelverhaal zelf, ik bedoel dus nu de bijbeltekst, blijken dat zelfs de zondvloed geen einde kon maken aan het kwaad op aarde. Niets van dat waar het God volgens het verhaal om was begonnen, lijkt op het eind te zijn gelukt. God zal tenslotte plechtig aan Noach beloven nooit meer een zondvloed over de aarde te brengen.⁴ En het is een stomdronken Noach die zal worden bespot door zijn zoon Cham, die daarop door zijn vader zal worden vervloekt. Hij zal een slaaf zijn voor zijn broers.⁵ Dat is een akelig verhaal dat eeuwen later vaak is misbruikt om mensen met een zwarte huidskleur te knechten en de slavernij te legitimeren. En dat is echt gebeurd. Mensen zijn als dieren, nee als koopwaar behandeld en dat is verdedigd met de bijbel in de hand.⁶

Niet alleen de vervloeking van Cham, maar het hele verhaal van de zondvloed zou een onoplosbaar probleem zijn wanneer het allemaal ging om een waar gebeurde geschiedenis. Maar omdat we weten dat het een mythe is, kunnen en mogen we andere vragen stellen aan dit verhaal. Gigantische overstromingen zijn van alle tijden en ze zijn echt genoeg en maken tot op de dag van vandaag grote indruk op mensen. We hoeven maar even aan Zuid-Limburg in juli te denken om te beseffen, dat zelfs in Nederland, waar we onszelf mogen zien als waterkunstenaars bij uitstek, in staat om te leven en te spelen met water van rivieren en de zee, wij mensen kwetsbaar blijven als het om water gaat. Wij beseffen het maar al te goed. Ook wij kunnen door overstromingsrampen worden getroffen: ‘...en in alle gewesten / wordt de stem van het water / met zijn eeuwige rampen / gevreesd en gehoord.’⁷

Zo zijn vloedverhalen als zodanig, juist omdat er een diepe angst van mensen in wordt verwerkt, van bijna alle tijden en plaatsen. Twee van de bekendste buiten de bijbel zijn de Griekse mythe van Deukalion en Pyrrha en het Babylonische Gilgamesj-epos. Net als Noach en zijn mensen, overleven Deukalion en Pyrrha in een bootje een zondvloed, in dit verhaal met z’n tweetjes. Ze hebben het overleefd, maar ze moeten, als het water is gezakt, huilen van eenzaamheid. Dan krijgen ze van een orakel de opdracht om ‘de botten van hun grote moeder’ achter zich te werpen. Raadselachtige orakeltaal natuurlijk, die ze eerst niet begrijpen, totdat Deukalion beseft dat het om de botten van moeder aarde moet gaan, en dat zijn stenen. Als Deukalion en Pyrrha deze keien van de grond oprapen en achter zich werpen, veranderen de stenen die Deukalion werpt in mannen, en die van Pyrrha in vrouwen. En de schrijver Ovidius, die het verhaal vertelt in zijn *Metamorfosen* voegt eraan toe:

Wij mensen zijn dan ook gehard en tegen veel bestand,
een wezenlijk bewijs van dat waaruit wij zijn geschapen.⁸

Met andere woorden, wij horen bij de aarde. Naar ons lichaam gesproken maken wij deel uit van onze grote moeder.

⁴ Genesis 9,11.

⁵ Genesis 9,25.

⁶ Linden, J.M. van der, *Over Noach met zijn zonen. De Cham-ideologie en de leugens tegen Cham tot vandaag*, Zoetermeer 1993.

⁷ H. Marsman, ‘Herinnering aan Holland’, in: *Verzameld Werk*, Amsterdam 1960, 106:

Denkend aan Holland / zie ik breede rivieren / traag door oneindig / laagland gaan, / rijen ondenkbaar / ijle populieren / als hoge pluimen / aan den einder staan; / en in de geweldige ruimte verzonken / de boerderijen / verspreid door het land, boomgroepen, dorpen, / geknotte torens, / kerken en olmen / in een grootsch verband. / de lucht hangt er laag / en de zon wordt er langzaam / in grijze veelkleurige / dampen gesmoord, / en in alle gewesten / wordt de stem van het water / met zijn eeuwige rampen / gevreesd en gehoord.

⁸ Ovidius, *Metamorfosen*, vert. M. D’Hane-Scheltema, Amsterdam 2021, 16-19, citaat regels 414-415.

Mensen zijn vindingrijk, uit materie geschapen en kunnen groeien tegen de verdrukking van rampen in.⁹ Ten diepste verlangen zij naar veilig wonen en leven in vrede en gerechtigheid. Het Babylonische zondvloedverhaal lijkt op een paar plaatsen sprekend op het verhaal van Noach, bijvoorbeeld:

Toen brak de zevende dag aan.

Ik liet een duif los

De duif vloog weg en kwam weer terug:

ze had nergens een rustplaats kunnen vinden, en rechtsomkeert gemaakt.¹⁰

In vrijwel alle vloedverhalen gaat het in wezen om de organisatie van redding en de kans op een nieuw begin. Vloedverhalen zijn een soort scheppingsverhalen. Het verschil met scheppingsverhalen als in Genesis 1 en 2 is dat er niet alleen iets nieuws tot stand komt, maar ook iets ouds wordt weggevaagd. De achterliggende vraag is: Wat kan de zin zijn van een ramp? Centraal in de vertelling van de ark van Noach staat het ontwerp van redding voor mens en dier, in de vorm van de ark. God zelf geeft Noach aanwijzingen hoe te ark te bouwen en de mensen gaan aan de slag. Dat spreekt mij aan. Bij dreiging van rampen is het niet de bedoeling bij te pakken neer te gaan zitten, maar mensen die Gods Woord willen horen, beluisteren een waarschuwing en de opdracht een plan te ontwerpen van genade, hulp en redding.¹¹ Dáár en niet in de oorzaak van een ramp zie ik God aan het werk.

Het is, goed beschouwd een raadselachtig gegeven dat het God ooit zo berouwd zou hebben mensen geschapen te hebben dat Hij het plan opvat de mensheid, de dieren én de aarde te vernietigen.¹² Moeilijk voorstelbaar eigenlijk, hoewel de grootschaligheid van de stijgende zeespiegel in onze tijd weer een nieuwe moderne verstaansdimensie toevoegt aan het oude verhaal. Het begint ermee dat God er spijt van heeft dat hij mensen heeft gemaakt, want de meesten blijken niet goed te zijn zoals Hij ze heeft bedoeld, maar slecht.¹³ Hoe dat mogelijk is, krijgen we niet te horen. Wat ons gezegd wordt is dat dit God pijn doet in zijn hart. Maar aan het eind van het verhaal lijkt God opnieuw spijt te hebben, maar nu van de zondvloed. Hoe kan dat? Zeggen dat God iets wil kan een onbeholpen menselijke poging zijn om rampen te verklaren of er geforceerd een zin aan te geven. Echter, de conclusie van het verhaal van Noach is nu juist, dat dit niet de eindoplossing van een liefdevol God kan zijn. Dit gaat nooit meer gebeuren, wordt er beloofd. De mens leeft nu eenmaal in een werkelijkheid die staat in de eeuwige spanning van goed en kwaad. Daarom mag er een moment zijn van verzoening. De regenboog wordt aangewezen als het symbool van de vrede tussen hemel en aarde. Het is onder die regenboog dat wij, ondanks de veiligheid die ons in deze wereld ontbreekt, in vrede mogen samenkomen in Gods naam.

Het verwoestende begin wordt wel een 'anti-schepping' genoemd.¹⁴ Je kunt je niet voorstellen dat de God waarin wij geloven zonder onderscheid een hele samenleving zou wegvagen. In de meeste kinderbijbels wordt dit stuk van het verhaal wijselijk overgeslagen. Het is niet Gods wil, maar de beleving van mensen die hier het verhaal heeft bepaald. Zo voelde het voor velen in Zeeland in 1953. De bijbelschrijver gaat niet in op het sterven van zoveel leven. Hij concentreert zich op het vervolg en

⁹ 'Materie' komt van 'mater', moeder in het latijn.

¹⁰ *Het Gilgamesj-epos*, vert. Th. de Feyter, Amsterdam 2001, 123, regel 150. Vgl. Genesis 8,8.

¹¹ De naam van Noach lijkt een toespeling op 'chen', Hebreeuws voor genade. Zijn naam betekent iets als: bron van troost. Vgl. Genesis 5,29. Troosten is: 'nicham'.

¹² Het komt in de bijbel heel soms voor dat God ergens spijt van heeft, bijvoorbeeld bij zijn keuze voor koning Saul, 1 Samuël 15,11. Vaker wordt gesteld dat God geen mens is die ergens spijt van zou kunnen krijgen, Numeri 23,19 en Jesaja 35,6.

¹³ Er wordt in het bijbelverhaal niet verteld wat ze dan verkeerd doen.

¹⁴ Wolde, E. van, *Verhalen over het begin. Genesis 1-11 en andere scheppingsverhalen*, Baarn 1995, 130 e.v.

leest 'de ark van Noach' als een scheppingsverhaal.¹⁵ Zo wordt aan een cultuur perspectief gegeven op omgaan met het verleden, collectief én individueel. Er is in ons verleden veel fout gegaan, als mensheid en als personen. Ons leven ligt, zo gedacht als het ware onder de doem van een zondvloed en dat kan op ons leven gaan drukken, samen én persoonlijk. We zouden het soms zo graag van ons afschudden en helemaal opnieuw beginnen. Dat is in deze oude wereld in de letterlijke zin onmogelijk. De onderdrukking, de uitbuiting, de slavernij, de holocaust, ze zijn gebeurd en ze gaan mee in de tijd, in de vorm van hun akelige gevolgen en daar hebben we last van. Of in de persoonlijke sfeer: een liefdeloze ouder, een akelig familieconflict, een echtscheiding, bedrog, de pijn die we een ander hebben gedaan, vervreemding, ziekte en de dood... Het is alleen maar eerlijk om te onderkennen dat wij beschadigd kunnen zijn. Ondertussen staan wij niet machteloos. Wij doen er goed aan het verleden te actief onderkennen en te behartigen in adequate verwerkingsstappen, allemaal samen én individueel. Dat doet goede geschiedschrijving. Dat doet een mens met een geheugen, een mens die niet steeds maar verdringt of zich alleen maar slachtoffer voelt, maar ook actief behartigt, die probeert te begrijpen, die verbanden ziet, oorzaken en gevolgen aanwijst, die eigen kleinheid beseft net zo goed als de kracht, en die, als het kan van vergeven weet en van opnieuw beginnen. Die omgang met het verleden bemiddelt tussen vroeger en nu, omwille van een open toekomst met telkens weer nieuwe kansen.

Noach en de ark, het is in Israël een sleutel op het slot van de actualiteit van de schepping geworden, omwille van redding. Eindeloos hebben de rabbijnen gereflecteerd op het universele karakter van het Noachitische verbond. Dat is immers een verbond met al wat leeft, niet alleen met Israël als volk van God. Er is immers een breder perspectief op het heil van God denkbaar dan dat van Israël of de kerk. Het is God om heel zijn schepping te doen. Ondertussen is dit geheim niet zomaar overdraagbaar. Dat leert ons de profeet Ezechiël. Dat is de profeet van de ballingschap. Ezechiël staat in de traditie die aan God wel degelijk de veroorzakende macht toeschrijft als het om rampen gaat. Dat is de beeldtaal van ballingen die zich gestraft voelen, een taal die hoort bij de letterlijke almacht die ik ook in het pastoraat nog altijd tegen kom. Ik denk niet dat dit klopt. Maar zo voelen mensen het soms wel, Stel dat dit zo is, zegt Ezechiël, dan is het waar dat noch Noach, noch 'geloofshelden' als Daniël of Job, wanneer het gaat om de gerechtigheid ons kunnen redden. Daar ben ik het op zich mee eens. Ieder mens draagt een eigen verantwoordelijkheid en heeft zelf een toegang te vinden tot het geheim van het leven, hoe moeilijk dat soms ook is. Dat gold toen. Dat geldt nu. Waar het om gaat als de wereld wordt bedreigd, is onze eigen opstelling. Wanneer het dan zou gebeuren, zegt de profeet Ezechiël dat je kunt zien dat onrecht ten val komt, zal daarin zelfs een bron van troost gevonden worden. De brutalen hebben de halve wereld niet. Dat denken ze maar.

De neiging om God of de goden te zien als de grote veroorzaker of veroorzakers achter rampen, is heel menselijk. Ook bij het begin van de corona pandemie heb ik het weer gehoord. Rampen als overstromingen of juist droogte, epidemieën of vreselijke oorlogen en wegvoeringen, zouden dan een straf zijn ten gevolge van het slechte gedrag van mensen. Misschien, zo hebben mensen gedacht, wil God ons door al die narigheid iets leren. Hoogmoed en onrecht komen voor de val, bijvoorbeeld in het geval van Adolf Hitler. In een terugblik kun je zelf misschien soms zoiets zeggen over je eigen lot. Dat God mensen iets wil leren, zou een opvoedkundig of pedagogisch motief kunnen zijn. Maar ik realiseer me dat voor de velen die ondertussen sterven, er weinig meer te leren valt.

¹⁵ Vgl. Westermann, *Biblischer Kommentar Altes Testament, V/1, Genesis 1-11*, Neukirchen-Vluyn 1973, 518-643.

Mijn eigen gedachten daarbij zijn dat er ondanks alle pogingen tot zingeving, nog altijd tragiek bestaat. Het is niet fijn, maar ellende zal er altijd zijn en God is daar echt niet de oorzaak van. Er is een wet van behoud van ellende. Gods macht is dan niet dat Hij alles kan, of gezien moet worden als de veroorzaker van de ramp. Gods macht is geen dwingende macht. God als machtig, de traditionele belijdenis van de kerk zegt zelfs als 'almachtig', te veronderstellen betekent mijns inziens dat Gods macht kwalitatief anders is dan iedere menselijke macht, niet méér van hetzelfde. Gods macht is ten diepste liefdemacht, een blijvende bron van inspiratie en gerechtigheid die in staat stelt tot kostbare initiatieven van redding, ook te midden van een in zichzelf verongelukte samenleving. Deze macht van God weet altijd van opnieuw beginnen. God is de Schepper, niet daar en toen en lang geleden ver hier vandaan, maar hier en nu en met het oog op een open toekomst waarin mensen in staat worden gesteld zelf verantwoordelijkheid te dragen.

Als Jezus een tollenaar ontmoet, die in de ogen van mensen reddeloos verloren is en zich daarom in een boom verscholen heeft, kijkt hij hem aan en wil hij juist bij die man te gast zijn. Daar wordt, in de ontmoeting, God gevonden en zijn gerechtigheid, want:

De mensenzoon is gekomen om te zoeken
en te redden wat verloren was.¹⁶

Amen.

Uitzending en zegen

Hoe u deze dienst ook meevierde, thuis of hier in de kerk of elders, weest ervan overtuigd gezegende mensen te zijn. Komen rampen op ons af, God laat mensen niet los. Zijn dragende liefde zal ons behoeden voor wanhoop. Ga eenvoudigweg met God en Hij zal met je zijn.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de Heilige Geest,
met jullie allen.

¹⁶ Lucas 19,10.